

Narrativ pædagogik

- det handler om livskraft

Af Allan Holmgren

Denne bog handler om *narrativ praksis* – med særligt fokus på pædagogiske sammenhænge, både på almindelig pædagogik og på specialpædagogik. Selve ordet og begrebet „narrativ“ kan måske have en lidt mystisk karakter; „narrativ“ er et engelsk begreb og betyder *fortælling*. Begrebet stammer fra litteraturteori og indebærer, at der i ethvert narrativ ikke blot er tale om en lille uskyldig fortælling om, hvad man lavede på arbejdet, i skolen eller på institutionen, men at der i et narrativ er tale om en *kraftfuld og magtfuld fortælling* med en morale; narrativet *vil* os noget.

Man taler om, at der i et narrativ altid er et *plot* eller et tema; narrativet indeholder en intention, der besvarer spørgsmålet *hvorfor*. Hvorfor slår Jonas Mathilde? Hvorfor ser Julie hele tiden ud af vinduet? Hvorfor skælder Emils forældre ud på pædagogen? Og så videre. Narrativer skaber mening.

Mening

Det mest centrale begreb overhovedet i arbejdet med mennesker er begrebet *mening*. Narrativ praksis knytter an til den bevægelse, der har været i hele den vestlige verden de seneste 30-40 år, som kaldes *kulturel psykologi*. Den kulturelle psykologi antager, at „den menneskelige natur“ er kulturelt skabt, og at vi som mennesker er „afbildninger“ af kulturen, at vi på en eller anden måde er „foldet“ af kulturen – næsten, som når man folder et stykke papir – at vi er kulturelle produkter. Kulturen er et kørende tog, vi stiger på og er medskabere af, så længe vi er på toget, og som kører videre og formes af nye passagerer, når vi er stået af. Jerome Bruner, som er den narrative psykologis fader og amerikansk psykologis *grand old man*, skriver (1999, p. 68), at kulturen er et væv af konventioner. Kulturens væv er alt det usynlige, det uskrevne, alle de regler, som regulerer vores handlinger, uden at de som sådan er nedskrevne. Konventionerne fortæller os, hvordan man „bør“ gøre. Konventionerne kan lægge et voldsomt forventningspres i forhold til, hvordan man „skal være“ som pædagog, lærer, psykolog, socialrådgiver osv. Forventningspresset, som de lokale, kulturelle konventioner lægger på os som professionelle, kan være rigtig svært at smyge af sig. Forventningspresset bliver en slags indre kulturel GPS, man orienterer sig efter, uden helt at have afklaret med sig selv, om det nu også er den rute, man egentlig ønsker at følge i sit arbejde og i sit liv.

Den kulturelle psykologi interesserer sig for det, mennesker *siger*: ”En kulturelt orienteret psykologi hverken affejer, hvad folk siger om deres sindstilstand, eller behandler deres udsagn blot, som om deres formål var at forudsige en faktisk stedfindende adfærd“ (Bruner 1999, s. 33). Det betyder, at man som professionel (og som forældre) ikke skal fortolke det, børn eller andre siger, som udtryk for andet end det, de netop siger. Den kulturelle og narrative psykologi hævder, at mennesker ikke handler ud fra ydre årsager, altså ikke handler mekanisk på baggrund af udefrakommende påvirkninger eller på grund af indre driftskonflikter, -spændinger eller infantile tilknytningskonflikter, men altid handler ud fra *indre* grunde – ud fra (kulturelt funderede) *intentioner*, ud fra en *vilje* og en *livskraft*. Narrativ praksis og narrativ pædagogik tager menneskers udsagn og egen oplevelse af det, der sker og er sket i deres liv, alvorligt, og ønsker, at disse oplevelser og erfaringer skal *historiegrønes*.

Som narrativ praktiker ønsker man hverken at lave fortolkninger af det, børn eller forældre siger, eller lave hypoteser om det, de siger. Man ønsker derimod at se og forstå det, som mennesker siger, som det, der *kan* siges netop nu i dette øjeblik, og at det, der siges, kun er en *lille* del, af det, der ydermere kan siges. Ethvert udsagn er således at forstå som en lille del af en større fortælling, der endnu ikke er færdigformuleret, men som skal „fortælles frem“. Man kan bruge isbjergsmetaforen til at illustrere denne tankegang: Man hører kun ti procent af det, der *også kan* fortælles, på samme måde som man kun ser ti procent af et isbjerg – der er langt mere under overfladen.

Den narrative praktiker er drevet af en stor nysgerrighed i forhold til det, som barnet, den unge eller forældrene fortæller; af omsorg, af fascination og begejstring for det, som barnet, den unge, den voksne, kollegaen, chefen, samarbejdspartneren har at fortælle, og er af den overbevisning, at der *altid* er mere, der kan fortælles. Der kan altid tilføjes yderligere facetter og detaljer til en fortælling. Der er altid gemt mere mening end det, der hidtil er fortalt. Der er altid mere, der kan og skal fortælles, for at meningen og intensiteten kan bryde frem – for at man kan sige: „Nåh, nu forstår jeg bedre.“ Den narrative pædagog optræder ikke skeptisk eller kritisk, men med tiltro til, at der altid er gode grunde til et barns handlinger og at børn og unge har en iboende livskraft.

Diagnoser som magtudøvelse og undertrykkelse

Der ligger en stor udfordring for enhver pædagog, psykolog, psykiater, sygeplejerske, lærer, socialrådgiver og forælder i at afstå fra bedrevenhed. Som narrativ praktiker må man lægge sin egen fortolkning af „situationen“ på hylden. Enhver fortolkning eller diagnose er et (potentielt) overgreb. Enhver fortolkning eller diagnose er et begreb, et mærkat, man sætter på et andet menneske fra en professionel magtposition. Ethvert be-greb, vi bruger om hinanden, er et potentielt over-greb. Alligevel kan vi ikke andet.

Det er i en vis forstand uundgåeligt at udøve magt på denne måde, så snart vi udtaler os om andre. Vi må være særdeles opmærksomme på, at vi udøver magt med vores sprog. Vi har magten til at kærtegne og til at „slå ihjel“ med vores ord.

En 16-årig pige på en ungdomspension fik at vide af den tilsynsførende psykiater, at hun bare var en lille borderline-pige, der spillede folk ud mod hinanden og klappede i sine små hænder, når hendes intriger lykkedes. Og dette var efter, at hendes mandlige kontaktperson på pensionen havde gjort seksuelle tilnærmelser til hende, efter først at have vundet hendes tillid. Da pigen kunne mærke, at der noget forkert i dette, drak hun sig fuld, skar sig selv og fik fat i nogle gadepædagoger, der tog hende alvorligt, men pædagogerne på ungdomspensionen og psykiateren skældte hende ud. Pågældende mandlige pædagog boede i perioder til leje hos psykiateren. Pædagogen blev fyret, pigen blev smidt ud, og sagen blev dysset ned. Såret sidder i pigen endnu flere år efter.

Magten er hverken negativ eller positiv – den er produktiv, som den franske idehistoriker og psykolog Michel Foucault har formuleret (se Heede 2004). Ansvarlighed hos en professionel indebærer at være opmærksom på *effekterne* af den magt, man reelt udøver blot via sin professionelle uddannelse og sin position, sit job som hjælper, og at tage andres responser alvorligt, når de reagerer på den magt, man uvægerligt udøver over andre. Hermed kan etik defineres som *at reflektere over effekterne af den magt, vi udøver over andre*.

Jeg kan rystes over den tilsyneladende tiltro, der er i den danske behandlingsverden (og dermed også blandt intetanende forældre) til, hvad diagnoser kan hjælpe. *Diagnoser hjælper intet*. Diagnoser er magtinstrumenter til produktion af en identitet præget af mangler og utilstrækkelighedsfølelser.

Det betyder ikke, at mange ikke kan finde hjælp i en diagnostisk kategori, når der er tale om fysiske sygdomme og lidelser som f.eks. Aspergers syndrom eller andre klart fysisk eller neurologisk betingede lidelser. Men det er f.eks. et stort spørgsmål, om ikke den omsiggribende brug af ADHD-diagnosen er en skændsel for den danske pædagogiske verden.

Der er altid en respons

Narrativ praksis tilbyder et radikalt alternativ til diagnoser og fortolkninger. Narrativ praksis har den fundamentalt „positive“ og konstruktive tilgang til tilværelsen, at der altid er en livskraft til stede, hvor der er liv. Ja, selve livet forstås som *bekræftende livskraft*. Der er *altid* en respons – om det så var at lukke øjnene, mens overgrebet fandt sted, om det så var rystende at gøre, hvad far sagde, selvom mor lå hulkende på gulvet, om det så var overhovedet ikke at lære noget i skolen, men at være i en virtuel drømmeverden. Menneskelivet er fundamentalt responderende, skabende og kraftfuldt. Det særlige ved narrativ pædagogik (i forhold til f.eks. anerkendende pædagogik, relationel pædagogik, systemisk pædagogik, konsekvenspædagogik, oplevelsesorienteret pædagogik, adfærdspædagogik osv.) er, at den insisterer på begrebsdannelse, meningsskabelse og fortælling, på intentionalitet, værdier og fremadrettethed mere end på afsøgning af ydre forhold (kontekster og relationer) eller af indre tilstande og følelser. Narrativ pædagogik er mere interesseret i *intentionelle tilstande* end i indre tilstande. Narrativ pædagogik er interesseret i de begreber, som børn, unge og voksne har om deres eget liv, og som skaber mening og betydning i deres liv og udgør grundlaget for de historier, de kan fortælle om sig selv og deres relationer. Meningen er aldrig fikseret og færdig, men altid på vej (i sin *vorden*) og altid ufuldstændig. Narrativ pædagogik insisterer på, at der aldrig er en endelig objektiv sandhed om noget som helst, men at enhver såkaldt sandhed blot er en *fortolkning* – som oftest i kamp med andre fortolkninger. Der kan *altid* fortælles mere. Og man finder aldrig frem til "sandheden". Når vi demaskerer én historie, dukker der blot en anden op, som Jerome Bruner skriver. Brian, ADHD og konflikter om morgenen Jeg talte for et par måneder med en familie: far, mor og Brian på 12 år, og deres familierådgiver fra hjemkommunen, mens ca. 30 professionelle fulgte med i samtalen via internt tv. Brian havde fået en ADHD-diagnose; faderen passede sit arbejde som håndværker og gik på kommunens alkoholambulatorium to-tre gange om ugen; moderen var tilknyttet distriktspsykiatrien, hvor hun kom nogle gange om ugen. Hun var ikke i arbejde. Brians forældre bad om hjælp til de konflikter, de havde med Brian om morgenen, fordi han ikke ville i skole. De bad om „redskaber“. Jeg får altid en stærk usikkerhedsfølelse, når jeg bliver bedt om "redskaber". Jeg ved nemlig ikke rigtigt, hvad „et redskab“ er, når man taler om „håndteringen“ af (det vil sige relationen til) andre mennesker. Jeg tror, det må være noget med: „Hvad skal jeg gøre, når det, jeg gør, ikke virker?“) Jeg spurgte Brian, hvad han laver om dagen, og om, hvad han interesserer sig for. Han svarede noget fraværende, at han gik i skole, men at han lige var startet på en ny skole, og han kun havde været på den tidligere skole et par måneder. Han talte relativt langsomt og virkede i det hele taget uinteressert i det, som foregik. Han fortalte, at han en gang havde gået til fodbold, men at han var stoppet med det for nogle år siden. Han kunne ikke helt huske, hvorfor han var stoppet med at spille fodbold. Moderen fortalte supplerende, at Brian får Ritalin for sin ADHD, og begge forældre mente, at det hjalp ham til at være mindre hidsig. Jeg sad med en stærk følelse af, at begge forældre mente, at Brian på en eller anden måde skulle „fikses“, ordnes eller repareres, så de kunne få det, de håbede på: nogle harmoniske morgener og måske også en glad dreng. Jeg sad og håbede på et mirakel: at der ville komme en dygtig terapeut forbi og hjælpe forældrene og

fortælle dem, hvad de skulle gøre – jeg anede nemlig ikke, hvad jeg skulle gøre eller sige i forhold til, hvad forældrene bad mig om. Jeg spurgte til forældrenes liv og historie, fordi det er et centralt element og en central antagelse i narrativ praksis, at alle mennesker har eller kan få en meningsfuld historie at fortælle om deres eget liv – livet er ikke lige pludselig sket. Antallet af forskellige historier, som kan fortælles, tror jeg, er proportionalt med følelsen af menneskelig rigdom, kompleksitet og mangfoldighed. Det handler om at fortælle historier, der kan inddæmme og indeholde „det frygtelige“, det usædvanlige. Det er vel egentlig det, der får diagnoser til at virke – de er forheksende pseudoforklaringer uden at forklare noget som helst.

Begge forældre havde bl.a. en historie om alkoholmisbrug. Moderen var holdt op med at drikke for ca. fem år siden, da både hendes ældste søn på 16 år og Brian var kommet til hende og havde bedt hende holde op. Det havde betydet meget for hende, at begge hendes børn havde fortalt, hvor slemt det var for dem, at se deres forældre drikke og være berusede. Jeg spurgte faderen, hvorfor han gik på alkoholambulatorium, og hvorfor han ville stoppe med at drikke alkohol. Han svarede, at han elskede sin kone og sine børn, og hans kone havde sagt, at hvis han drak igen, ville hun forlade ham med børnene. Jeg spurgte ham, om han kunne love sin kone og sine børn ikke at drikke. „Det kan man ikke,“ svarede han; „jeg kan jo heller ikke love ikke at blive kørt ned, hvis jeg går ud i trafikken.“ Brian havde siddet med panden på bordet og kigget ned i gulvet under denne del af samtalen med forældrene. Da faderen havde fuldendt sin sætning: „Jeg kan jo ikke love at blive kørt ned, hvis jeg går ud i trafikken,“ sagde Brian med en uventet fast stemme, mens panden stadig hvilede på bordet: „Det er ikke det samme.“ Jeg var umiddelbart overrasket over Brians udsagn og bad ham uddybe det: „Sig lidt mere,“ bad jeg ham. Han sagde, at man ikke kunne sammenligne det at love ikke at drikke med at love ikke at blive kørt ned. Jeg spurgte ham, hvad det ville betyde for ham, hvis faderen kunne love ikke at drikke. „Det ville betyde det hele,“ svarede han. Han havde nu løftet sit hoved. Jeg spurgte ham, om han vidste, hvad det er, der er vigtigt for ham, siden han havde kommenteret sin fars udsagn. Han svarede, at det er familien og hans mor, der er det vigtigste for ham. Jeg spurgte moderen, hvad det ville betyde for hende, hvis hendes mand kunne love ikke at drikke, og hvad hun hæftede sig ved i det, hendes søn havde sagt. Hun svarede grædende, at det ville betyde hele livet for hende, hvis hendes mand lovede ikke at ville drikke mere, for hun sad med en daglig skræk for, at han kom hjem og var fuld. Hun sagde endvidere, at hun var lykkelig for, at Brian havde denne opmærksom på sin familie. Da jeg spurgte hende, hvorfor det betød noget for hende, at Brian opfattede sin familie som det vigtigste i sit liv, fortalte hun en bevægende historie om selv at føle sig udelukket og svigtet af sin familie, og det fremgik indirekte af hendes beretning, at hun også havde været udsat for voldsomme overgreb og svigt som barn.

Der blev i denne samtale fortalt dramatiske og rørende historier om disse menneskers liv, der for så vidt intet havde med drengens ADHD -diagnose at gøre, og som heller ikke havde noget at gøre med det, de oprindeligt bad om hjælp til nemlig „at få redskaber til, hvad vi som forældre skal gøre for at undgå konflikterne om morgenen.“ Jeg spurgte forældrene, hvordan samtalen gik for dem, og de svarede, at den da var meget interessant, men at de ikke havde fået hjælp til det, de kom for, nemlig konflikterne om morgenen. Jeg var rådvild og derfor spurgte Brian, om han havde nogen ideer til, hvad de kunne gøre. Det havde han ikke. Jeg sagde, at jeg måtte indrømme, at min eneste ide var, at der ikke var noget at gøre ved konflikterne om morgenen, for det var jo kun Brian, der kunne afgøre, om han ville gå i skole. Brian udbrød overrasket og med stort og kraftfuldt nærvær, at det da ikke kunne passe, at der ikke var noget at gøre, og han snurrede en omgang på den stol med hjul, han sad på.

„Tja,“ svarede jeg, „du har jo sagt, at din familie er det vigtigste for dig, og så længe familien er det vigtigste, er det vel familiens ve og vel og dine bekymringer for, om din far drikker og om, hvordan din mor har det, du tænker mest på. Og så er der vel ikke plads til også at tænke på at gå i skole og at skulle lære noget dér.“ „Det tænkte jeg nok,“ svarede moderen og smilede. Faderen virkede rystet og sagde, mens han græd: „Der er ingen, der ved, hvor svært jeg har det, og at jeg ikke bare kan love, at jeg ikke vil drikke.“ „Hvad betyder det for dig at vide, at dine handlinger har betydning for din søn og din kone?“ spurgte jeg. Dette er et eksempel på anvendelsen af den tidligere nævnte etik i narrativ praksis, hvor man inviterer dem (her faderen), man taler med, til at overveje konsekvenserne og effekterne af deres handlinger og sammenholde effekterne med intentionerne. At optræde som et ansvarligt menneske kan i denne sammenhæng udtrykkes som at *respondere* på de effekter, som ens handlinger har. Denne respons er afgørende for den etik, man praktiserer, og for den magt, man udøver over andre.

Drengen i mit eksempel var diagnosticeret med en ADHD-diagnose og moderen og faderen med hver sin diagnose. Fortæller disse diagnoser noget om, hvad der virkeligt ligger disse mennesker på sinde, og hvad de bekymrer sig om? Udtrykker diagnoserne på nogen måde sandheden om disse menneskers identitet og om, hvad de mener, der er vigtigt i deres liv?

Nej, diagnoserne reducerer de menneskers liv, som de forsøger at beskrive. Diagnoserne bliver „fejlfinderinstrumenter“, der ikke giver mennesker en fornemmelse af, hvad der er vigtigt for dem. Det kan godt være, at diagnoser er vigtige i en professionel diskurs, så psykologer og psykiatere kan opretholde en magtillusion om „at vide“, men de har som oftest en fatal stigmatiserende effekt på de personer, der udsættes for dem.

Intentioner og værdier: det fraværende, men implicite

Det er hovedtanken i narrativ praksis, at man skal tale med mennesker om, hvad der er vigtigt i deres liv, for at de kan blive tættere forbundet med netop dette.

Igennem denne forbundethed med „det vigtige“ kan mennesker – metaforisk sagt – få et ståsted. Menneskers liv er kun problematisk, fordi der også er noget, der er vigtigt i deres liv. Det er gennem samtaler om det, der er problematisk, svært og bekymrende, at man kan få adgang til det, der er vigtigt i menneskers liv. Det udtrykkes i narrativt sprogbrug med princippet om *det fraværende, men implicite*. I vores eksempel med Brian og hans mor og far er der noget, der er fraværende, men implicit, for Brian: betydningen af, *hvordan hans familie har det*. Samtidig kan han ikke sige det med ord – måske fordi han ikke helt ved det, men bare har fornemmelsen af, at der er noget, der er galt. I selve samtalen blev det, at han sagde til sin far: „Det er ikke det samme“ talt frem om som en undtagelse: *Var det Brian, der havde sagt dette, eller var det ADHD'en?* Han vidste ikke, hvad jeg talte om, da jeg spurgte på den måde og blev noget forvirret. Jeg sagde, at han var blevet beskrevet som en, der ikke kan koncentrere sig, men at han i vores samtale åbenbart havde kunnet koncentrere sig, havde lyttet og havde kunnet kommentere sin fars udsagn.

Denne handling blev navngivet som en „kvikheds-“ og „følsomhedshandling“ af både Brians mor og far, og den passede ikke rigtigt med de konklusioner, som både Brian, hans forældre, psykiateren og skolen ellers havde haft om ham. Jeg spurgte Brian, hvad man kunne kalde hans kommentar til sin fars udsagn om alkoholens virkninger. Han svarede, at det handlede om, „at familien er det vigtigste“; han sagde også, at han ikke kunne lide alt det der med alkohol. Jeg spurgte ham, hvem der kunne have forudsagt, at Brian en dag ville sige, at familien er det vigtigste? Der blev herigennem fortalt *andre*

historier om, hvem Brian er, og om, hvad han står for, som giver mere nuancerede billeder af Brian end som én, der har ADHD, og som ikke kan stå op om morgenen. Man oplever kun problemer i sit liv, fordi der er noget, man ønsker skulle være anderledes. Men man har ikke altid direkte adgang til, dvs. umiddelbar viden om, hvad der er, man synes, der bør være anderledes.

Der er altid noget fraværende, men implicit, i et problem. „Det er bare så uretfærdigt,“ kan man høre en person sige. Igennem dette udsagn er det oplagt, at det fraværende, men implicitte, er et færdighed. Udsagnet „Skældud er det værste,“ fortæller, at venlighed og respekt er foretrukne værdier, selvom de ikke er formuleret som sådanne. Det er den narrative praktikers fornemste opgave at mestre denne dobbelte lytning – det, at kunne lytte efter de foretrukne værdier og intentioner i en problemættet historie.

Bevidning fra et publikum

Der var et publikum – nogen, der lytter og ser – til denne samtale, som der ofte er i narrativ praksis. Det er publikums opgave at *bevidne* noget af det, der er blevet sagt. Vi benytter publikumsmetaforen for at angive, at når man lytter til andre menneskers historier fra en publikumsposition, har man samtidig mulighed for at „blive en anden“ – lige som når man går i teatret eller i biografen og ser et stykke eller en film, der sætter noget i gang i forhold til ens eget liv. Kun det, som bliver *bekræftet* gennem bevidning, får eksistens. Det er vidnernes opgave ordret at gentage noget af det, der er blevet sagt i samtalen af de mennesker, som er i centrum for samtalen, og som gør indtryk på vidnerne. Jeg havde organiseret gruppen af professionelle pædagoger, socialrådgivere, lærere og psykologer på efteruddannelse, som havde overværet denne samtale i et tilstødende lokale via internt tv, så en tredjedel af deltagerne skulle skrive et brev til Brian, en tredjedel til moderen og en tredjedel til faderen. Efter en pause kom seks personer ind i rummet og læste deres breve højt for familien. Hvert brev var struktureret efter den *eksterne bevidnings principper*, som er følgende:

1. *Udtrykket*: Man skal her ordret gengive, hvad man har hæftet sig ved af det, der er blevet sagt.
2. *Metaforen*: Her skal man foreslå en metafor, der hænger sammen med det, man har hæftet sig ved, at der blev sagt.
3. *Færdigheder*: Man skal nævne nogle af de færdigheder, personen må have, siden personen kan udføre nogle af de handlinger, han eller hun har fortalt om. Man skal her ikke tale om, hvad personen er, men om, hvad personen *kan*.
4. *Resonans*: Her skal man fortælle, hvad man er kommet til at tænke på i sit eget liv. Det er vigtigt, at man her fortæller om konkrete episoder fra sit eget liv; det skal altså ikke være en generel genkendelse, abstrakt lænestolsinteresse, men konkret følelsesmæssig genklang.
5. *Bevægelse*: Det er tanken og intentionen med dette punkt, at man bliver inspireret til at gøre et eller andet i sit eget liv eller er blevet bekræftet i noget af det, der er vigtig for én i sit eget nuværende liv. Man er ikke ladt uberørt af det, man har overværet.

Denne form for respons tager *udgangspunkt* i noget af det, man særligt har hæftet sig ved, personen har sagt. Man skal kunne referere det sagte helt ordret – derfor er det vigtigt at tage notater af det, som mennesker, man taler med, siger. Dernæst er det ideen, at man formulerer en *metafor*, et billede af personen eller af situationen, der bliver fortalt om. Det er en central ide i narrativt arbejde, at man ønsker at bidrage til at sætte gang i bevidsthedsstrømmen; man ønsker at få bevidstheden til at strømme friere og være mindre fastlåst. Metaforer kan bidrage kreativt i denne proces.

Vedrørende et fokus på færdigheder er det tanken, at et menneskes hemmelighed ligger i dets kunnen, i det, som det kan og gør. Derfor kan det ofte være en god ide at udtale sig om de *færdigheder*, personen må have, siden personen har kunnet handle, altså gøre noget. Mange mennesker er slet ikke opmærksomme på det, de kan, fordi det er blevet en selvfølgelighed for dem, eller fordi alle andre taler om det, de *ikke* kan. Deres færdigheder er ikke en del af deres selvfortælling. I dette punkt er det vigtigt, at man *ikke* taler om, hvad personen *er*, men om hvad personen *kan*. I narrativ praksis tager man afstand fra at udtale sig om, hvad et menneske *er*, som det ellers er gængs praksis i vores kultur. Det er en såkaldt essenstankegang, som man forsøger at distancere sig fra, fordi det kan betyde og indebære et overgreb at definere andre mennesker i forhold til, hvad man *selv* mener, at andre *er*.

Det *fjerde punkt* i responsen vedrører én selv som bevidner. Det kan nogle gange være særdeles vanskeligt for professionelle at begynde at tale om sig selv som menneske, når der er „klienter“ til stede, fordi det er en dominerende tankegang – *diskurs* som det også kaldes – i vores kultur, at professionelle ikke taler om sig selv som menneske. Men i bevidning er det netop ideen, at man taler om, hvad man kommer til at tænke på i sit eget liv og i sine egne erfaringer relateret til det, som personer i centrum for samtalen har sagt – man *gør* sig menneskelig og tilgængelig. Her er det vigtigt, at man er konkret i sine udsagn og ikke kommer med almene og abstrakte formuleringer. Måske kræver det både mod og lyst til i en professionel position at overskride sin egen blufærdigheds grænser at fortælle om noget, som måske kan være smerte- og sorgfyldt i ens eget liv. Der ligger et centralt etisk aspekt i denne praksis – nemlig at man giver noget tilbage af sig selv, når personer i centrum nu også har givet så meget af sig selv og deres egne ofte smertefulde livserfaringer. Først menneske, dernæst pædagog.

Det *femte og sidste punkt* i responsen vedrører det, der kaldes *bevægelsen*: Hvor man er blevet bragt hen i sit nuværende liv på baggrund af det, man har lyttet til, og som man er kommet til at tænke på i sit eget liv i bevidningen.

Måske har man fået lyst til at *gøre* noget – bare en lille ting; måske har man fået lyst til at tale videre med nogen; måske er man blevet mere opmærksom på, hvad der er vigtigt i ens eget liv; måske ser man med mildere øjne på nogen eller noget i sit eget liv; måske bliver man inspireret til at tage sit liv mere alvorligt – eller afslappet; man er i hvert fald ikke uberørt af den samtale, den begivenhed, man lige har overværet og været en del af.

Man er for så vidt blevet en anden. Bevidningspraksis er noget helt andet end „det reflekterende team“, hvor man kun taler om klienterne (White 2006b; 2008). Man går et skridt videre i den narrative bevidningspraksis end i det reflekterende team og inkluderer sig selv som menneske og professionel i processen. Og man formulerer ikke hypoteser om dem, man bevidner. Man kan også praktisere bevidning som lærer, pædagog og professionel i mange andre sammenhænge: Det er ofte, man kan lave en minibevindning og sige tak til de mennesker, man samarbejder med, for noget, man bliver bekræftet i eller inspireret til enten i sit private liv eller i sit professionelle liv gennem samarbejdet. I forhold til mit eksempel med Brian og hans forældre kom der som sagt seks personer ind i lokalet og læste deres breve op (Brian og hans forældre fik alle de øvrige breve, der ikke blev læst op). Brian sad målløs og lyttede med fuld opmærksomhed til de to breve, der blev læst op til ham. „Kære Brian,“ begyndte hvert brev; forældrene lyttede også opmærksomt til deres breve, mens Brian sad næsten som forstenet og genlæste sine breve. Han sad ikke længere ukoncentreret og så ud af vinduet eller op i loftet. Noget måtte være sket. Der var sat gang i en bevægelse.

Eksternaliserende sprogbrug

Narrativ praksis betragter problemer som noget, man bliver ramt af, og som noget, der kan gribe én (White 2006b; 2008). Det er med den samme tankegang, det gamle græske heltegedigt Homers *Illiade* (1999) starter: „Syng os om, gudinde, om vreden, der greb peleiden Achilleus." Vrede (og andre følelser) er noget, man bliver ramt af – noget, som griber én.

Det er et slogan i narrativ praksis, at *problemet er problemet, og personen er personen*. I vores kultur er der imidlertid en dominerende tendens til at sætte lighedstegn mellem person og problem: „Du er vred, ukoncentreret, irriterende, angst, deprimeret osv.“ I narrativ praksis antager man, at ethvert menneske indeholder så meget mere og andet end vrede, ukoncentration, angst, depression osv., som i langt højere grad er i overensstemmelse med personens værdier og intentioner. Hvis man er domineret af vrede (eller f.eks. indadvendthed), er det helt sikkert fordi, nogle af ens intentioner ikke kan blive realiseret. Det er den professionelle opgave at holde øje med de intentioner og værdier, der er centrale i et menneskes liv, og som det er så vigtigt, at ethvert menneske kan leve i overensstemmelse med.

Det er endvidere vigtigt at holde øje med de *initiativer*, enhver person tager og viser igennem sine handlinger. Pædagogen skal både handle med børnene og de unge og historiegøre børnenes og de unges handlinger og initiativer. Disse initiativer, intentioner og værdier skal *historiegøres*. Det kan f.eks. gøres ved, at man siger til Brian og hans forældre: „Det er da klart, at Brian ikke kan holde fast i sin koncentration og fokusere på, hvad der foregår i skolen, og at han ikke kan holde fast i lysten til at gå i skole og lære noget, og at han da slet ikke kan koncentrere sig om at lave lektier, når det er familiens ve og vel – som han selv siger – der først og fremmest ligger ham på sinde og fylder hans sind - hvordan lyder dette for jer?“ Man introducerer en historie, der inkluderer noget af det, der er centralt for de implicerede personer (her Brian), og som er sagt af dem – hvis disse personer ikke selv kommer frem til en historie, der kan inkludere de begivenheder, der finder sted i deres liv, og hvor de er blevet ramt af noget problematisk. Men som oftest kan mennesker selv komme frem til en historie, der sammenfatter det, der er vigtigt i deres liv, hvis de får *tid* nok. Narrativ samtalekunst, pædagogik og narrativ praksis i det hele taget er noget, som tager tid. Det tager tid at finde sin egen stemme og at skabe mening i det, der er sket eller sker i livet; det tager tid at få talt sig frem til det, som er vigtigt for én. Det tager tid at skabe det, som kaldes *refleksiv distance* til sit eget liv og til de begivenheder, livet er sammensat af. Her skal pædagogen først og fremmest lytte. Pædagogen skal skabe et sikkert sted for barnet og den unge, så de føler sig trygge nok til at turde fortælle både om det smertefulde i deres liv og om det, som alligevel lykkes. Deres håb og drømme skal tages alvorligt. Den amerikanske digter Elie Wiesel siger det nærmest hjerteskerende smukt: ”At lytte er at gå imod ensomhed, og ensomhed er det største problem for mennesker i vores tid“.

Når vi fortæller, og når der er opmærksomme lyttere, begynder vi at få en fornemmelse ikke bare af os selv, men også af vores krop: *Sproget er en forlængelse af kroppen – og kroppen er en forlængelse af sproget*. Det er en formulering, jeg har anvendt i mange år, uden at jeg vist tidligere har formuleret den skriftligt. Når vi taler, lægger vi i en vis forstand vores krop frem, gør os nøgne; vi forlænger os selv igennem vores historie. For at turde vise vores inderste tanker, må det ske i en stemning af tillid og tryghed og med en forventning om, at det, der bliver sagt, bliver behandlet nænsomt og med respekt – at det bliver behandlet narrativt og ikke argumentativt.

Som professionel er det i en vis forstand den letteste opgave i verden at lytte – man skal bare lytte efter dér, hvor der er *intensitet*; dér, hvor der er brud på den dominerende negative selvhistorie; dér, hvor personen fortæller noget om, hvad der er vigtigt; og dér, hvor personen fortæller om noget, han/hun har *gjort*. Det er nemlig i handlingerne, at livskraften ligger.

Bekræftelse som grundbegreb

Det er i *bekræftelsen*, i *affirmationen*, at livskraften styrkes - ikke anerkendelsen. Narrativ praksis tager derfor teoretisk afstand fra begrebet *anerkendelse* som grundbegreb i pædagogisk arbejde, fordi begrebet anerkendelse har historiske rødder i filosofen Hegels introduktion af begrebet. Det er baseret på et ulighedsforhold, på herre-slave-forholdet. Anerkendelse indeholder et patroniserende element, et *jeg ved bedre end dig*-element. Lad mig give et lille eksempel på, hvad bekræftelse bl.a. kan være. Mit barnebarn Otto på 2½ år siger: „Farfar, vi skal bygge Lego.“ Vi sætter os på gulvet og går i gang. Ind i mellem ser han på mig, inden han tager en klods, måske når han har taget en klods, måske efter han har bygget noget med en klods; vi ser på hinanden, siger ikke noget særligt, smiler; arbejdet med klodserne fortsætter. Når vores øjne mødes i blikket, i øjeblikket, sker der en bekræftelse af, at det er os, der bygger; der sker sikkert også en hel del mere, som man kan teoretisere over. Men vi føler os garanteret begge bekræftet i den gensidige relation til hinanden; både forskelle og ligheder bliver bekræftet. *Bekræftelsesbegrebet* knytter an til identiteten – at du er den, du selv opfatter du er, hvorimod *anerkendelsesbegrebet* knytter an til handlingen, det, du har gjort – din handling kan være god nok, selvom du ikke bliver bekræftet.

For nogle mennesker har bekræftelsen været afhængig af det, man har gjort; det har været en betinget bekræftelse – og dermed har det været en anerkendelse. „Du er kun noget, hvis du præsterer, og du er ikke god nok i dig selv,“ kunne budskabet være. Bekræftelsesbegrebet vil noget mere. Det sætter fokus på, at f.eks. blot smilet mellem kolleger – det lille „godmorgen“ – kan være og er bekræftelse i praksis.

Det poststrukturalistiske perspektiv

Når narrativ pædagogik definerer sig selv gennem et poststrukturalistisk paradigme, handler det om to ting. For det første har man med en poststrukturalistisk tankegang den idé, at der *ikke findes generelle sandheder eller lovmæssigheder*, der skal afdækkes, eller som der kan laves hypoteser om, men *kun lokale sandheder og strukturer eller mønstre*, der hele tiden er i bevægelse, og som både kan forandres og uvægerligt vil forandre sig; forandringen kan hverken forudsiges eller kontrolleres. For det andet fokuserer man med en poststrukturalistisk tilgang hele tiden på den *magt*, man udøver gennem de ord, begreber, perspektiver, fortællinger, definitioner og sandheder, man introducerer som pædagog. Narrativ pædagogik er hele tiden interesseret i, hvad der yderligere kan siges: *Hvad mere kan fortælles?* Man er med en narrativ og poststrukturalistisk tilgang primært hverken interesseret i at løse problemer eller i at finde løsninger, men i at udfolde *kompleksiteterne* så man kan „få øje på“, hvor mange forskellige veje man kan gå: „Stor fortælling er en invitation til at finde problemer, ikke undervisning i problemløsning,“ som Bruner (2004, s. 28) så smukt skriver. Han tilføjer, at det er den rigtigt gode histories opgave at stille spørgsmålstejn ved det, vi opfatter som velkendt og normalt. Vi skal med andre ord gøre det velkendte til genstand for fornyet interesse,

undersøgelse og fascination. Det er vores erfaring, at det kan være rigtig svært for den „kulturelle problemløsningsdiskurs“ blandt professionelle at forholde sig afventende i forhold til at „løse“ andre menneskers problemer. Man bliver nogle gange drevet rundt af sin indre „hjælper- og problemløserhund“. Det kan som oftest betale sig at forholde sig mere afventende, så personerne, man vil hjælpe, kan finde deres egne kreative veje. Det er de intellektuelles, de professionelles opgave at forholde sig kritisk til det, som sker i vores kultur, skriver Bruner (1999, s. 43). Det kan man bl.a. gøre ved at udfolde historier, hvorigennem de mennesker, man samarbejder med, kan finde måder at leve deres liv på, der ikke er dikteret af kulturens konventionelle forventninger, men af deres egne værdier. Måske kan man kalde dette for *hverdagsrevolutionær praksis*.

Diskursbegrebet

I den poststrukturalistiske tradition taler man ikke om narrativer, men om *diskurser*. Diskurs betyder en bestemt måde at *tale på*, der udelukker andre måder at tale på. Den pædagogiske diskurs gør sig sjældent godt i en retssal, hvor den juridiske diskurs er dominerende. Aktiediskursen gør sig sjældent godt i slagterforretningen. Diskursen på arbejdspladsen gør sig sjældent godt i fodboldklubbens omklædningsrum – og omvendt. Diskursen opstiller usynlige, men effektive regler for, hvad der kan siges, ses og gøres i en bestemt sammenhæng. For eksempel er der blandt nogle lærere og psykologer en udbredt diskurs om, at det er godt at teste børn, hvis de er urolige i klassen. Når de så er blevet testet, og det ikke har hjulpet, kan der opstå en antagelse om, at psykologen (eller læreren eller forældrene eller barnet – eller testen) ikke er meget bevendt. Diskursen kan beskrives som den *selvfølgelighedens sprogbrug og moralske grammatik*, hvormed man går til et givet emne. Diskursen er derfor den *selvfølgelighedens magt og moral*, hvormed man opfatter en given situation og et givet barn. Narrativ og poststrukturalistisk praksis sætter spørgsmålstejn ved alle disse selvfølgelighedernes diskurser og ønsker at udfolde dem for at se, om der ikke også kan fortælles andre historier og tales anderledes om et givet emne, fænomen, barn, ungt menneske, forældre eller kolleger.

Inkluderende narrativer

Jeg vil slutte introduktionen til denne spændende bog med at citere den narrative psykologis *grand old man* og mestertænkner Jerome Bruner (2004), der påpeger, hvor vigtigt det, at vi bliver i stand til dels selv og dels at få andre til at fortælle *inkluderende* historier, så det usædvanlige og retfærdighederne kan blive konventionaliseret og inddæmmet, hvorigennem vi kan leve med det usædvanlige i en form for meningsfuldhed. Vi må nemlig ikke lade os forlede af den romantiske tro, at livet kan leves uden konflikter og uoverensstemmelser. Der vil altid være kløfter mellem intentioner, som Michel Foucault skriver (Heede 2004, s. 14), og der vil altid være historier at fortælle om disse kløfter.

Afslutning

Min datter på 13 år er lige kommet ind af døren til stuen, hvor jeg sidder og skriver. Hun nærmer sig langsomt og sætter sig på mit skød. Jeg holder om hende, og hun skriver på pc'en: "mor er din mor ...

jeg er så MORsom, men jeg er ikke en MORder“ – jeg tilføjer: „og heller ikke FARlig“. Måske fik vi dér bare lige *bekræftet* vores relation og en af vores fælles udtalte intentioner om at have en hyggelig dag, et hyggeligt øjeblik. Hun kunne have sagt og gjort så meget andet. Det kunne jeg også have gjort. Og dermed *kunne* vi have *produceret* så meget andet. Nu blev der produceret og skabt en bekræftelse, en gentagelse, som vel ikke kun var en gentagelse, men snarere en fortsættelse af en far-datter-relation, der kun er vores og helt speciel i det øjeblik og i den begivenhed, hvori den forekommer. Senere kan der ske noget andet, som producerer og skaber noget nyt, og som skaber os som nye personer. Det vigtige er her at holde fast ved den foretrukne stemning, der, som Ole Fogh Kirkeby (1998, s. 56) skriver, *er* virkeligheden netop i denne lille hverdagsbegivenhed. Stemningen *er* virkeligheden. Denne stemning skabes enten ved, at de foretrukne historier bekræftes, eller ved, at de eventuelt dominerende negative og ikke-foretrukne historier og internaliserede identitetskonklusioner ikke bliver de eneste historier, der kan fortælles, men at de mere foretrukne historier, der ind imellem lever en skyggetilværelse i sidegaderne, kan komme frem i lyset på hovedgaden og få den plads og det lys, de fortjener. Jeg er sikker på, at denne bog om narrativ pædagogik vil finde udbredelse og anvendelse også på måder og i sammenhænge, ingen har kunnet forestille sig. Sådan er narrativ praksis – utæmmelig, ikke en opskrift.